

Arhe, III, 5-6/2006.
UDK 17: 316.323.73(497.13)
Pregledni članak

ANTE ČOVIĆ
Filozofski fakultet
Zagreb, Hrvatska

BIOETIKA U UVJETIMA POSTKOMUNIZMA – SLUČAJ HRVATSKA

RASPRAVA S DVIJE NEPOZNANICE

Raspravljati o bioetici u uvjetima postkomunizma znači, matematičkim rječnikom, rješavati jednadžbu s dvije nepoznanice. Bioetika i postkomunizam fenomeni su kratke ali intenzivne povijesti, u kojoj su postali općepoznati i samorazumljivi, premda su u svojim najdubljim implikacijama ostali uglavnom nepoznati i neproblematizirani. Neosporna je tek činjenica da su u različitim vidovima postali prepoznatljivim biljezima posve nove situacije u planetarnim, svjetskopovijesnim razmjerima.

Stoga ćemo, u prvom dijelu izlaganja, pokušati pojmovno odrediti bioetiku i postkomunizam, polazeći upravo od njihovih “najdubljih implikacija”, kako bismo u drugome dijelu mogli sagledati njihovu interakciju na konkretnom terenu jedne države.

BIOETIKA KAO INTEGRATIVNA ORIJENTACIJSKA ZNANOST

U ovoj prilici nećemo sustavno navoditi niti analizirati brojne pokušaja definiranja bioetike, iako ćemo znatan dio tih pokušaja imati u vidnom polju. Da je bioetika područje znanstvenog istraživanja i disciplina akademskog poučavanja, nije ni najmanje sporno. Također nije sporno da je riječ o interdisciplinarnom znanstvenom i nastavnom području. Sve navedeno dokazano je već samom činjenicom da se održava skup na kojem se ovo izlaže.* Međutim, to su samo neki od vanjskih aspekata bioetike, odnosno samo neke od imanentnih perspektiva, gledajući iz horizonta same bioetike. Prema tim obilježjima bioetika ne bi izazivala osobitu pozornost, jer je postalo sasvim uobičajeno da se u procesu znanstvene specijalizacije oblikuju nove discipline ili pak da se oko

* Izlaganje na međunarodnoj konferenciji „Bioethik in Süd- und Südosteuropa. Chancen einer integrativen ethischen Reflexion vor dem Hintergrund intrakultureller Differenzen in Europa“, koja je održana 1. – 3. listopada 2004. god. na Interuniverzitetskom centru (IUC) u Dubrovniku. Objavljeno u: *Bioethik und kulturelle Pluralität. Die südosteuropäische Perspektive*, hrsg. von Ante Čović/Thomas Sören Hoffmann, Academia Verlag, Sankt Augustin 2005, S. 148-172.

određenih tema specijalizirani znanstveni pristupi integriraju u interdisciplinarna područja. Čak ako tome pridodamo činjenicu da bioetika, u razmatranju moralne dimenzije problemâ kojima se bavi, prihvaća pluralizam etičkih pristupa, još uvijek nećemo dostatno iskazati metodološku posebnost i inovativni karakter bioetike.

T. Matulić u knjizi *Bioetika* – koja je zbog svoje enciklopedijske širine, ali i snažne autorske sinteze zadobila fundamentalnu važnost za razvoj i znanstveno etabliranje bioetike u Hrvatskoj – osobitu pozornost posvećuje epistemološkom statusu bioetike. U tom sklopu bavi se i definicijom bioetike, daje prikaz “pionirskih pokušaja definiranja”, posebice onih koji su proizašli iz bioetičke debate u Italiji, ali se osobno priklanja – kako je naziva – “službenoj” definiciji iz *Encyclopedia of Bioethics*¹. Preuzima, dakle, definiciju bioetike iz drugog izdanja *Enciklopedije*, jer smatra da “ne postoje ozbiljniji razlozi koji bi je aprioristički odbacili kao manjkavu ili proglasili antisuvremenom”.² Premda izrijekom navodi kako preinake u ovoj definiciji u odnosu na definiciju iz prvog izdanja *Enciklopedije* “nipošto nisu kozmetičke, nego fundamentalne naravi”, u izvođenju ipak znatno relativira tu konceptualno važnu razliku, jer i u prvobitnoj definiciji pronalazi impliciranu ne samo interdisciplinarnost, nego i “nukleus etičkog pluralizma”. To relativiranje upućuje nas na zaključak da autor zanemaruje kategorijalno razgraničenje moralne i etičke refleksije, bez čega opet nije moguće uočiti kvalitativne pomake i adekvatno artikulirati razvojne etape u dosadašnjoj povijesti bioetike.

Ostajući u teorijskom horizontu drugog izdanja *Enciklopedije*, u kojem je bioetika određena pomoću dva bitna momenta – interdisciplinarnosti i etičkog pluralizma – Matulić poantira “interdisciplinarni okvir” (interdisciplinary setting), te u njega smješta specifičnu narav bioetike:

“Bioetika, međutim, neovisno o etičkom pluralizmu može postojati kao samostalna disciplina, a razlog prije svega treba tražiti u izričaju ‘interdisciplinarna impostacija’. To je specifikum bioetike. Pluralizam etičkih teorija postojao je i prije bioetike, stoga on ne govori ništa o specifičnosti bioetike.”³

Nadovezujući na taj izvod možemo dodati da je i “interdisciplinarni okvir” također postojao prije bioetike, što nam je dostatno za zaključak kako i dalje treba tragati za dodatnim određenjem bioetike, jer su određenja interdisciplinarnosti i etičkog pluralizma nedostatna da bi se izrazila osobitost ili bit bioetike.

Pluralnost znanstvenih disciplina i pluralnost etičkih smjerova samo su dvije skupine srodnih perspektiva koje bioetika interaktivno povezuje u razmatranju konkretnih problema unutar svog predmetnog područja. To su, dakle, znanstvene i etičke perspektive. Međutim, iznimnost i inovativnost bioetike, njen istinski *proprium*, sastoji se u činjenici da ona prema svom metodološkom obrascu u raspravu i rješavanje problema ravnopravno uključuje i one ne-znanstvene i izvan-etičke perspektive: svjetonazorske,

1 *Encyclopedia of Bioethics*, priredio W. Th. Reich, New York, 1995.

2 T. Matulić, *Bioetika*, Glas Koncila, Zagreb, 2001., str. 81.

3 T. Matulić, *Bioetika*, str. 76.

religijske, javnomedijske (*doxa*), građanske, političke, pravne (u razlici prema pravno-znanstvenim), umjetničke i sl.

Teško je naći zajednički nazivnik za treću skupinu perspektiva. Jedna je od mogućnosti da se nazovu laičkim, pri čemu je onda potrebno znanost i etiku precizno označiti kao one referentne točke u odnosu na koje se iskazuje njihova “profanost” i laicizam. A mogle bi se nazvati i kulturnim perspektivama. No, zato je jednostavno odrediti zajedničko obilježje svih navedenih skupina perspektiva: sve one posjeduju orijentacijsku vrijednost i sve one mogu dati doprinos u interaktivnom građenju orijentacije. Bioetika ima samo jedan cilj – pružiti orijentaciju. Stoga bismo je u širem smislu integrativne znanosti⁴, s obzirom na svrhu, mogli jednostavno definirati kao – orijentacijsku znanost.

S obzirom na metodološku strukturu bioetika je pluriperspektivno područje ili, ako želimo naglasiti interaktivnu povezanost perspektiva, možemo reći da je *interperspektivnost* ključna metodološka oznaka bioetike. Budući da je sam predmetni okvir bioetike na nedvosmislen način određen pojmom života, imamo sve elemente za definiciju koja bi obuhvatila metodološku posebnost, predmet i cilj bioetike:

Bioetika je pluriperspektivno područje na kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja.

POSTKOMUNIZAM KAO PRODUKCIJA POVIJESNOG KAOSA

Kada su se početkom devedesetih godina u postkomunističkim zemljama počele formirati nove “demokratske” partitokracije, njima je na samom startu – kao svojevrsan orijentir – stavljen na raspolaganje ideologem “tranzicije”, odakle je ubrzo izveden teorijski i politički instrumentarij za ideološko izokretanje slike o stvarnim zbivanjima i stvarnom smjeru razvoja, tako da su se i one same mogle predstaviti kao istinske demokracije, doduše – *in statu transeundi*. Time je stvoren novi, “tranzicijski tip” sustavne partitokracije, koji se odlikuje osobitom zamršenošću i koji, kao nepoznat povijesni fenomen, traži poseban teorijski pristup.

Nakon više od desetljeća konceptualne i praktične upletenosti *teorije tranzicije* u postkomunistička zbivanja, u punoj se jasnoći ispostavilo da ta alibi-teorija ni najmanje nije pripomogla u rasvjetljavanju kaotizacijskih procesa u postkomunističkim zemljama, nego da je naprotiv poslužila tek za njihovo ideološko opravdavanje. Čak su se i one najveće političke i socijalne devijacije s obilježjima sustavnog i državnog kriminala uspješno relativirale i opravdavale jednostavnim svrstavanjem u “neizbježne tranzicijske procese” ili “tipične tranzicijske pojave”, uz često navođenje komparacijske floskule kako je “stanje u drugim tranzicijskim zemljama još mnogo gore”. Tako je tranzicijski puk s neobjašnjivom mirnoćom podnio masovnu otimačinu i preraspodjelu na-

4 Usp. A. Čović, *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2004., str. 65.

cionalnih dobara – kolokvijalno nazivanu “pljačkom tisućljeća” – doživljavajući je očigledno kao povijesnu nužnost, kao nužnu tranzicijsku žrtvu na putu izbjavljenja.

Možemo dakle zaključiti da je teorija, odnosno ideologija tranzicije postala konstitutivnim momentom kaotizacijskih zbivanja u postkomunističkim zemljama, te sastavnim dijelom i institucijom realiziranog kaosa. Jasno je da se takav zaključak ne bi mogao izvesti unutar teorijskog horizonta na čijim se rubovima ukazuje tranzicijska fatamorgana, nego da podrazumijeva obuhvatniji, ali i posve drukčiji – alternativni horizont. Riječ je o duhovnom horizontu *teorije postkomunističkog kaosa*⁵, koja prihvaća izravno suočenje s evidentnim političkim i društvenim kaosom i nastoji ga sagledati s autonomnog povijesnog gledišta i protumačiti iznutra, dakle s onu stranu ideološke koprene kojom ga teorija tranzicije uporno prekriva i nastoji lažno prikazati kao kretanje prema imaginarnim tranzicijskim ciljevima.

Prema teoriji postkomunističkog kaosa, faktična zbivanja u postkomunističkim zemljama nipošto se ne mogu protumačiti kao mukotržno napredovanje ili tranzicija prema inače formalno nespornim ciljevima *demokratizacije i tržišnog gospodarstva*. Posebice je, u moralnom aspektu, nedopustivo općeprisutne i ustaljene devijacije u političkom, društvenom i gospodarskom životu svoditi u okvire tranzicijske normalnosti i makijavelistički opravdavati svetošću zadanih ciljeva. Ono što teorija tranzicije želi prikazati kao “mukotržno napredovanje” prema tranzicijskim ciljevima, to se u alternativnom vidiku *teorije postkomunističkog kaosa* ispostavlja kao svjesno kaotiziranje odnosa u državi i društvu, koje je usmjereno upravo prema suprotnim ciljevima – *partitokratskom potčinjavanju društva i netržišnom prisvajanju materijalnih dobara*.

Teorijski instrumentarij kojim se teorija postkomunističkog kaosa suprotstavlja difuznim i zavaravajućim objašnjenjima teorije tranzicije sastoji se iz nekoliko nosivih kategorija: kaotizacija – kaos, disolucija države (pašalicizam), paradržavna struktura, kristalizacija.

Kaotiziranje društvenih i političkih prilika, kakvo se pokazalo na djelu u postkomunističkim državama, predstavlja namjernu ili intendiranu kaotizaciju iz koje kaos proizlazi kao planirani učinak. Postkomunistički kaos nije dakle nastao slučajno, niti pak kao posljedica neznanja ili neumješnosti vladajućeg sloja, nego kao plod interesno osviještene aktivnosti ključnih nositelja državne moći.

Disolucija supstancijalne države nužno počinje kao *dissolutio iuris*, jer se tek onesposobljavanjem pravnog sustava otvara prostor za nesmetano djelovanje centara otuđene državne moći. Supstancijalnom državom možemo nazvati onu državu u kojoj je državna moć nerazdvojivi atribut opće volje, što znači da je tako distribuirana i uravnotežena da je njena podvrgnutost općem dobru institucionalno zajamčena. Razgrađivanje pravnog temelja države postiže se na dva načina: kaotiziranjem normativne sfere i uspostavljanjem političke kontrole nad pravosudnim sustavom. Neprovedivi zakoni i kontrolirano pravosuđe pretpostavke su koje otvaraju mogućnost za potpuni prijenos državne moći na disolucijski punkt.

5 Ovaj sažeti prikaz *teorije postkomunističkog kaosa* izveden je iz opširnijeg izlaganja u studiji: A. Čović, „Demokracija i partitokracija. Rasprava o moralnim osnovama politike“, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, br. 92 (1/2004), str. 173–192.

U hrvatskim je prilikama disolucijski punkt bio lociran u Uredu tadašnjeg Predsjednika države, u radnoj domeni savjetnika za unutrašnju politiku, čije je ime, sasvim zasluženo, postalo upečatljivi *terminus technicus* za djelatnost strukturalnog razgrađivanja države (pašalićizam). Zatiranje pravnog sustava u hrvatskom je slučaju, u kontekstu konačno ostvarene države, poprimilo posebno tragične, pa i groteskne crte, budući da je minimalistički shvaćena država, svedena na apstraktnu imenicu “državnosti”, stoljećima latentno egzistirala u kategorijama državnog prava, iz čega se u društvenoj i nacionalnoj svijesti razvio gotovo kulturni odnos prema pravosti i pravednosti.

Disolucija države odvija se ustvari tako što centar disolucijske moći gradi svoju “državu u državi”, zakulisnu strukturu, koju nazivamo *paradržavnom strukturom*, na koju prenosi ne samo državne ovlasti nego i nacionalna bogatstva. Ako bi se u objašnjavanju postkomunističkih zbivanja igdje mogao suvislo upotrijebiti pojam “tranzicije”, onda bi njime, prije svega, trebalo izraziti upravo to “prelaženje” moći i materijalnih sredstava iz javnodržavne u zakulisnodržavnu sferu. Disolucijski proces podvaja dakle stvarnu državu na zakulisnu i javnu državu. Pritom javnu državu svodi na administrativnu ljušturu i puki državni aparat, koji postaje infrastrukturno sredstvo u službi paradržavne moći. Uz to, njen javni lik poprima mimikrijske funkcije kako bi mogao odavati potemkinovsku uglađenost u međunarodnim odnosima, te prikriti autoritarnu namrgođenost koja vlada na unutrašnjem planu. Istodobno, disolucijski proces generira posvemašnji kaos, koji sprječava osvještavanje problema na razini društva i koji sputava produktivno pokretanje društvenih potencijala. Stoga je postkomunističkim društvima, iznad svega, potrebna *kristalizacija* povijesnog stanja kao stvarni društveni proces i kao strategija nadvladavanja postkomunističkog kaosa.

BIOETIČKA SITUACIJA U HRVATSKOJ: OD KONSTITUCIONALNOG SKLADA DO INSTITUCIONALNOG KAOSA

Bioetičku situaciju u nekoj državi ili području nije moguće opisati parametrima kojima se inače utvrđuje razvijenost neke znanstvene discipline. Razlog tome leži u kompleksnoj naravi i metodološkim posebnostima bioetike. Bioetika se u znanstvenoj i akademskoj sferi već etablirala kao posebno interdisciplinarno područje, ali ona se ujedno pojavljuje i kao društveni i duhovni pokret u kojem se artikulira novi duh vremena i izgrađuje senzibilitet nove epohe. Pluriperspektivizam kao ključna metodološka posebnost bioetike traži i posebne oblike njenog institucionaliziranja (bioetička povjerenstva, interdisciplinarni centri, edukacijski modeli, građanske udruge itd.). Sam pojam „situacije“ ne uzimamo ovdje u izvanjskom smislu kao puki „položaj“ ili „stanje“. Situaciju odlikuje imanentna svjesnost i ona stoga predstavlja osvještani i osmišljeni položaj, odnosno stanje.

U skladu s tim možemo zaključiti da bioetičku situaciju u određenom političkom, društvenom i kulturnom okviru konstituiraju tri bitna momenta:

1. *bioetička racionalnost* (bioetika kao interdisciplinarno znanstveno i akademsko područje);
2. *bioetička senzibilnost* (bioetika kao društveni pokret i duhovna nastrojenost);
3. *bioetička institucionalizacija*.

Pritom, prva dva momenta dolaze do pojavnosti i dopijevaju u društvenu realizaciju tek u sferi *bioetičke institucionalizacije*, unutar koje opet možemo razlikovati dvije razine:

- a) *normativnu razinu institucionalizacije* (zakoni, propisi, upravni akti, deklaracije, konvencije itd.);
- b) *organizacijsku razinu institucionalizacije* (bioetička povjerenstva, istraživačke i obrazovne institucije, istraživački projekti i obrazovni programi, dokumentacijski centri, znanstveni i stručni skupovi, građanske udruge itd.).

U prethodno definiranom značenju o konstituiranoj bioetičkoj situaciji u Hrvatskoj može se govoriti tek od 1998. godine ili, sasvim egzaktno, od bioetičkog skupa koji je te godine održan u Cresu. Simpozij „Izazovi bioetike” održan je 30. kolovoza do 2. rujna 1998. godine u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva, a u sklopu stalne znanstveno-kulturne manifestacije *Dani Frane Petrića*, koja se održava svake godine u Cresu, rodnom mjestu toga poznatog renesansnog filozofa i polihistora. Na skupu, koji je bio popraćen predstavljanjem novih izdanja u području bioetike, te izložbom bioetičkih publikacija, održano je 28 referata.⁶

Skup je bio izuzetno dobro medijski najavljen i praćen, dok su nakon završetka objavljeni brojni komentari, intervjui te izlaganja sudionika. Rad simpozija neposredno su pratili novinari *Vjesnika*, *Novogi lista* i *Večernjeg lista*, ekipe I. i III. programa Hrvatskog radija te Hrvatske televizije. Novinarka *Vjesnika* Živana Morić dobila je za doprinos u prezentiranju skupa pismenu zahvalnicu Organizacijskog odbora, jer su – kako stoji u obrazloženju – posebno bili zapaženi njeni “studiozno pisani izvještaji i komentari te drugi prilozi”. Osvrte na održani simpozij i razgovore sa sudionicima također su donijeli *Slobodna Dalmacija*, *Školske novine*, *Vijenac* i *Obzor*.

U odjecima bioetičkih rasprava produžena je medijska prisutnost ovog skupa, ponajprije slučajem “hrvatskih sedmorki”, koji je nakon prikaza na simpoziju ubrzo izbio u javnost, a potom aktualiziranjem problema genetičkog inženjerstva u ljudskoj prehrani, o čemu su sudionici sedmih *Dana Frane Petrića* donijeli poseban apel.

Apel za etičku i pravnu regulaciju primjene genetičkog inženjerstva u proizvodnji i distribuciji hrane (Prilog 1) usvojen je na završetku manifestacije, 4. rujna 1998., a upućen je Vladi Republike Hrvatske i hrvatskoj javnosti. Objavljen je u *Vijencu* (br. 123, 8. listopada 1998.). Prijedlog za donošenje apela iznio je u raspravi nakon svog izlaganja Marijan Jošt, koji će se upravo nakon nastupa na creskom skupu profilirati u jednu od ključnih figura bioetičkog pokreta u Hrvatskoj. Marijan Jošt po struci je agronom, pro-

⁶ Prilozi su objavljeni u zborniku *Izazovi bioetike*, ur. A. Čović, Pergamena / Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2000; prikaz ovog zasnivajućeg bioetičkog događaja preuzet je iz uvodnika “Creski bioetički skup i rađanje bioetičkog senzibiliteta”, *ibid.*, str. 7-8.

fesor na Visokoj gospodarskoj školi u Križevcima i priznati istraživač u području genetike i oplemenjivanja bilja, te autor nekoliko sorata visokokvalitetne pšenice.

Sve zahtjeve, koji su postavljeni u Apelu, prihvatio je Zastupnički dom Sabora, donijevši ih na sjednici od 27. studenog 1998. god. kao vlastiti zaključak. Naime, na prijedlog kluba zastupnika HSS-a sadržaj Apela uvršten je, u gotovo doslovnoj formulaciji, u zaključak koji je Zastupnički dom donio nakon rasprave o stanju u poljoprivredi Republike Hrvatske (Prilog 2). Među ostalim obvezama, Vlada je dobila zaduženje da osnuje bioetičko povjerenstvo, što je izvršeno odlukom Vlade od 22. travnja 1999. godine. No, time je tek počeo pravi zaplet u hrvatskoj bioetičkoj priči. U međuvremenu su političke stranke pokazale zamjetan interes za tu problematiku, tako da je kroničar bioetičkih zbivanja, godinu dana nakon donošenja Apela, zaključio kako je genetičko inženjerstvo “postalo i vrlo važno političko pitanje”.⁷

Creski bioetički simpozij u hrvatskim je okvirima zasigurno bio rekordan prema brojnosti sudionika, tematskoj obuhvatnosti te raznovrsnosti zastupljenih struka i pozicija, a istodobno neupitan u pogledu kvalitativnog dosega i stručnih rezultata. Ne smije se pritom previdjeti da su se u Hrvatskoj, i prije i poslije, održavali uspješni i stručno plodonosni bioetički skupovi, što svjedoči o proširenosti bioetičkog interesa u akademskim krugovima i institucijama.⁸ U to vrijeme bioetička osjetljivost bila je nesumnjivo razvijena i u građanskoj sferi, u ekološkim, alternativnim udrugama i grupacijama. Kao osobite doprinose creskog skupa, u kojima se ocrtala njegova politička, društvena i kulturna važnost, možemo navesti: osnaživanje javnog interesa i postavljanje medijskog rakursa za bioetičke teme, senzibiliziranje političkih struktura za bioetičke probleme i uključivanje državnih institucija u njihovo rješavanje na bioetičkim metodološkim zasadama, što je u konačnici dovelo do bioetičke institucionalizacije na razini države. U tim je doprinosima bioetički senzibilitet dosegno takvu razinu i strukturu društvene rasprostranjenosti da je postao općedruštvenom značajkom, ali se u njima istodobno zatvorio krug pretpostavki koje su konstituirale hrvatsku bioetičku situaciju u prethodno naznačenom smislu.

Za hrvatsku bioetičku situaciju karakteristično je da se ključna i kristalizirajuća bioetička zbivanja nisu odvijala u području medicine i biomedicinskih istraživanja, nego u području agronomije. Također je sasvim specifična, gotovo egzotična činjenica da se u akademskoj sferi kao glavni institucionalni nositelj bioetičke rasprave i artikuliranja teorijskih stavova i dokumenata, na temelju kojih je pružan otpor uvođenju genetički modificiranih biljaka u prehranu i okoliš, pojavljuje – Hrvatsko filozofsko društvo. Ali, to što bi površnom pogledu moglo izgledati egzotičnim, zapravo je dokaz da se bioetički, pluriperspektivni i na određeni način biocentrični pristup etablirao u akademskoj sferi. Može se štoviše ustvrditi da bioetički pristup u području zdravstva i biomedicinskih istraživanja nije uspio potisnuti tradicionalni medicinsko-etički koncept, što jasno dolazi do izražaja ne samo u sastavu nego i u načinu rada bioetičkih tijela. Stoga se moralne dileme u tom području i dalje razrješavaju neprimjerenom meto-

7 H. Jurić, “Male zelene teme”, *Zarez* 15, 1. listopada 1999.

8 Usp. N. Gosić, “Bioetika u Hrvatskoj”, u: *Filozofska istraživanja*, Zagreb, br. 77-78 (2-3/2000), str. 388-389.

dologijom u skućenom horizontu jedne profesionalne etike ili, što je mnogo gore, izvan bilo kakvog metodološki postavljenog obrasca i osmišljene procedure, u neobvezatnoj formi kolokvijalne razmjene mišljenja. K tome, etički odbori u medicinskim ustanovama djeluju u nedefiniranim uvjetima i u neposrednoj ovisnosti o upravnim organima, dok se bioetička tijela na razini države nalaze pod snažnim utjecajem političke vlasti.

Utjecaj postkomunističkih kaotizacijskih silnica na bioetičku situaciju u Hrvatskoj očituje se uglavnom na razini bioetičke institucionalizacije. No, tim su tendencijama institucionalnog kaotiziranja, prisutnim od samog početka, ipak bile potrebne pune četiri godine da bi, uz snažnu podršku vanjskog pritiska, narušile početni konstitucionalni sklad bioetičke racionalnosti, bioetičke senzibilitnosti i bioetičke institucionalizacije te dovele do obrata unutar bioetičke situacije u Hrvatskoj. U nastavku ćemo kronološkim slijedom navesti ključna zbivanja, akte i činjenice u okviru tog procesa.

» *Apel za etičku i pravnu regulaciju primjene genetičkog inženjerstva u proizvodnji i distribuciji hrane* (4. rujna 1998.).

» *Zaključak Zastupničkog doma Hrvatskoga državnog sabora*, donesen nakon rasprave o stanju u poljoprivredi Republike Hrvatske 27. studenog 1998. godine.

» *Formiranje bioetičkog povjerenstva*. Na temelju navedenog zaključka hrvatskog parlamenta Vlada Republike Hrvatske donijela je 22. travnja 1999. odluku o osnivanju *Bioetičkog povjerenstva radi praćenja problematike plasmana na tržište proizvoda koji sadrže ili se sastoje od genetski modificiranih organizama*. Na čelo povjerenstva od ukupno 16 članova imenovan je ministar poljoprivrede i šumarstva, a u sastav povjerenstva ušli su predstavnici znanstvenih instituta, fakulteta i državnih institucija. Dva i pol mjeseca kasnije (8. srpnja 1999.) Vlada donosi novu odluku kojom mijenja naziv, te naizgled opravdano i u neznatnoj mjeri mijenja sastav povjerenstva. Povjerenstvo s novim nazivom *Bioetičko povjerenstvo za praćenje genetski modificiranih organizama* sada broji 15 članova, jer je iz sastava ispušten ministar poljoprivrede i šumarstva. Umjesto njega na čelo povjerenstva dolazi osoba – kako će se kasnije pokazati – s unaprijed zadanim ciljevima koji su bili dijametralno suprotni temeljnoj svrsi i javno postavljenoj zadaći radi koje je povjerenstvo osnovano. Sastav povjerenstva ostao je gotovo isti s “neznatnom” zamjenom jednog člana. Upravo u tom detalju krije se glavni razlog donošenja nove Vladine odluke, premda je postojao i dodatni razlog da se otkloni očigledna greška što je ministar poljoprivrede i šumarstva imenovan za predsjednika povjerenstva. Naime, donošenjem nove odluke o osnivanju povjerenstva stvorena je formalna mogućnost da se iz sastava povjerenstva isključi prof. dr. Marijan Jošt, koji se na dvije do tada održane sjednice povjerenstva žestoko suprotstavio manipulacijama Ministarstva poljoprivrede i šumarstva i skandaloznom djelovanju paralelnog “Povjerenstva za praćenje istraživanja i razvoja svojstava genetički preinačenih biljaka”. To je parastrukturalno tijelo osnovano odlukom Ministarstva poljoprivrede i šumarstva (4. veljače 1999.) sa stvarnom zadaćom da iza javnih kulisa Vladina povjerenstva odobrava pokusnu sjetvu genetički preinačenih biljaka, i to unatoč činjenici da je na snazi bio

zaključak Zastupničkog doma Sabora, kojim je do donošenja zakonske regulative bila zabranjena svaka sjetva GM biljaka, pa čak "i u pokusne svrhe".

» *Osnivanje Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja.* Nakon parlamentarnih izbora, koji su održani 3. siječnja 2000., u Hrvatskoj je došlo do promjene vlasti. Nova je politička garnitura, slijedeći predizborna obećanja, posebnu pažnju posvetila ekološkim i bioetičkim problemima. Na tom tragu, osnovano je u okviru državne uprave samostalno Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, koje je u svom djelovanju uvažavalo bioetički senzibilitet javnosti i bioetičke standarde u odnosu prema živim bićima. Zahvaljujući takvoj ulozi Ministarstva, prve dvije godine mandata nove vlasti mogu se mirne duše označiti kao razdoblje "bioetičke idile" u Hrvatskoj.

» *Treće osnivanje bioetičkog povjerenstva.* Na sjednici od 11. svibnja 2000. Vlada je treći put donijela odluku o osnivanju bioetičkog povjerenstva. Povjerenstvo je zadržalo isti naziv, čelna osoba je također ostala ista, dok je ukupni broj članova povećan na 25. Prof. dr. Marijan Jošt vraćen je u sastav povjerenstva. Ovaj put je konačno usvojen zahtjev Creskog apela, potvrđen i saborskim zaključkom, naime da u povjerenstvo budu uključeni i "predstavnici javnog života", tako da je u novom sastavu povjerenstva bilo zastupljeno čak pet nevladinih organizacija.

» *Okrugli stol "Što Hrvatska treba napraviti u pogledu genetski modificiranih organizama?".* Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja organiziralo je 26. travnja 2001. okrugli stol pod gornjim naslovom želeći "otvoriti stručnu raspravu koja bi trebala odgovoriti na postavljeno pitanje sa stanovišta nadležnih državnih tijela, stanovišta nezavisnih stručnjaka i stanovišta nevladinih udruga" (popratni tekst poziva za okrugli stol). Među ostalim, za okruglim je stolom artikuliran i prijedlog da se Hrvatska proglasi "zemljom bez GM organizama" (GMO free country). Takav je stav protumačen kao optimalna razvojna vizija, koja u sebi objedinjuje bioetički imperativ, gospodarski program i turistički slogan.

» *Promidžbena kampanja "Hrvatska – GMO free country".* Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja – polazeći od navedenog zaključka hrvatskog parlamenta, zatim od očitovanog interesa javnosti i zahtjeva nevladinih udruga, te ideja i prijedloga koji su izneseni za okruglim stolom 26. travnja 2001. – službeno je 15. lipnja 2001. pokrenulo promidžbenu kampanju "Hrvatska – GMO free country". Akcija je provedena tijekom turističke sezone 2001., a obuhvaćala je stručne skupove, javna predavanja, dijeljenje letaka, postavljanje jumbo plakata na području cijele države te postavljanje informativnih ploča na graničnim prijelazima.

» Ministarstvo zaštite okoliša organiziralo je kampanju uz podršku i u suradnji sa šest daljnjih ministarstava (Ministarstvo turizma, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribolova, Ministarstvo znanosti i tehnologije, Ministarstvo financija, Ministarstvo pomorstva, prometa i veza). Ravnopravno s navedenim ministarstvima, u organizaciju kampanje bila je uključena i vodeća ekološka udruga u Hr-

vatskoj “Zelena akcija”, koja je preuzela i posebnu zadaću da o kampanji obavijesti i međunarodne ekološke organizacije.

» *Nacrt Zakona o zabrani genetički modificiranih organizama i proizvoda.* Četiri ministarstva (Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja i Ministarstvo znanosti i tehnologije) pozivajući se, među ostalim, i na zaključak hrvatskog parlamenta od 27. studenog 1998., zajednički su izradili, te u lipnju 2001. uputili u proceduru donošenja Nacrta zakona o zabrani genetički modificiranih organizama i proizvoda. Zakon je trebao biti donesen po hitnom postupku. Temeljna svrha predloženog zakona bila je “da se privremeno, dok se ne donesu posebni zakoni koji će regulirati genetski modificirane organizme, zabrani odnosno ograniči uvoz, stavljanje na tržište, uporaba i proizvodnja genetski modificiranih organizama i proizvoda” (obrazloženje Nacrta zakona).

» *Posljednji akt bioetičkog povjerenstva: podrška Nacrtu zakona o zabrani genetički modificiranih organizama i proizvoda.* Na hitno sazvanoj sjednici, 3. srpnja 2001., bioetičko je povjerenstvo, kao savjetodavno tijelo Vlade, razmatralo Nacrt zakona. Povjerenstvo je načelno podržalo taj Nacrt kao i prijedlog da se zakon donese po hitnom postupku. Nakon ove sjednice, povjerenstvo je spriječeno u daljnjem djelovanju na sasvim originalan način, naime nesazivanjem sjednica, premda u pravnom i zakonskom smislu to tijelo zapravo još uvijek postoji.

Prema nizu značajki koje su došle do izražaja u načinu formiranja, u uvjetima i okolnostima djelovanja, u nevjerojatnim pokušajima manipuliranja, u stalnoj opstrukciji te prema načinu na koji je naposljetku onemogućen rad ovog tijela – njegova se povijest zaokružuje u jedinstveni fenomen, koji bi kao istraživački predmet jedne studije slučaja (case study) mogao izvanredno poslužiti za znanstveno verificiranje teorije postkomunističkog kaosa. Taj slučaj na egzemplaran način pokazuje kako se, u tipičnom obrascu postkomunističkih zbivanja, nelegitimni ciljevi i interesi uspješno ostvaruju iza javne kulise svjesno proizvedenog kaosa. No, povijest tog slučaja u pozitivnom aspektu dokazuje metodološku pouzdanost bioetičkog pristupa u postizanju orijentacije. Ovo je tijelo, naime, bila jedina bioetička instancija na razini države u čijem je sastavu ostvareno metodološko načelo pluriperspektivnosti i, premda je djelovalo u gotovo nemogućim uvjetima, kada god je došlo u priliku artikulirati svoj mjerodavni stav, on je svakiput bio protivan unaprijed zadanim nelegitimnim ciljevima i zakulisnim interesima.

Vrhunac “bioetičke idile” i konstitucionalnog sklada bioetičke situacije u Hrvatskoj: plakat koji je u sklopu promidžbene akcije “Hrvatska – GMO free country” obilježio turističku sezonu 2001.

» *Vanjski pritisak i obrat bioetičke situacije u Hrvatskoj.* Inicijativa za donošenje Zakona o zabrani GMO-a i promidžbena akcija “Croatia – GMO free country” podudarali su se ne samo vremenskom i organizacijskom, nego i u koncepcijskom pogle-

du. Upravo je ta činjenica alarmirala Vladu SAD-a, kao što se moglo pročitati na web-stranici US Department of Agriculture, Foreign Agriculture Service:

“The draft law is just one aspect of the Croatian Government’s anti-GMO policy. The government also conducted an anti-GMO ad campaign this summer promoting Croatia as a GMO-free tourist destination”.⁹

Službenici Vlade SAD-a ovdje međutim nisu zapisali ono što su veoma dobro znali i što će se uostalom jasno vidjeti iz njihovih kasnijih poteza, naime da oko “anti-GMO politike” u hrvatskom društvu i javnosti vlada iznimno visok stupanj suglasnosti i da je ona utoliko tek demokratska i logička posljedica najširega nacionalnog konsenzusa. Drugim riječima, u anti-GMO stavu postignut je puni sklad bitnih momenata bioetičke situacije u Hrvatskoj i upravo je to izazvalo zabrinutost vodeće svjetske sile. Stoga je pokrenut razrađeni mehanizam političkog pritiska u punom rasponu njegovih mogućnosti, od uznemiravanja službenika u ministarstvima do lobiranja državnih dužnosnika, od prijetećih javnih istupa američkih diplomata do dovođenja američkih znanstvenika kako bi “propovijedali” pozitivan stav prema GMO. Pritom je sva-

⁹ GAIN Report #HR1009 <http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200111/135682680.pdf> Nov. 13, 2001. – „Nacrt zakona samo je jedan aspekt anti-GMO politike hrvatske Vlade. Vlada je pored toga ovog ljeta provela anti-GMO kampanju, kojom je Hrvatska predstavljena kao turističko odredište bez GMO-a“

kako bio najdjelotvorniji onaj dio mehanizma koji se u javnosti može zamijetiti tek po svojim učincima.

Pismom koje je - pod naslovom "United States Views on Croatian Interim Legislation on Genetically Modified Organisms and Products" i s potpisom glavne tajnice Političko-ekonomskog odjela američke ambasade u Zagrebu (Jill F. Byrnes) - upućeno 28. studenog 2001. na adresu ministra zaštite okoliša i prostornog uređenja (Božo Kovačević), hrvatska je Vlada upozorena da ne donosi pripremljeni Zakon o zabrani genetički modificiranih organizama. Premda diplomatskim riječima, u pismu je jasno izražena prijetnja da će, u protivnom, američka Vlada posegnuti za protumjerama preko WTO-a. U različite forme "upozoravanja" aktivno se uključio i Odjel za poljoprivredu američke ambasade u Beču. Tako su hrvatski mediji bili 10. siječnja 2002. pozvani u američku ambasadu kako bi im ataše za poljoprivredu pri američkom veleposlanstvu u Beču Paul Spencer-MacGregor i savjetnik za poljoprivredu u istom veleposlanstvu Robert H. Curtis održali savjetovanje (press briefing) o proizvodnji GMO hrane. U obrani američkih trgovačkih interesa diplomati su se naglašeno pozivali na znanost, s jedne strane, te na WTO, s druge strane, tako da je taj svojevrsni "znanstveni merkantilizam" stariju generaciju hrvatskih građana mogao podsjetiti na svojedobno pozivanje sovjetskih diplomata na "znanstveni socijalizam". Teško je povjerovati da je ovo savjetovanje (briefing) održano slučajno dan uoči dolaska sjevernoameričkih farmera u Hrvatsku. Naime, bračni par Tom i Gail Wiley, farmeri iz Sjeverne Dakote (USA) i Percy Schmeiser, farmer iz Kanade, održali su na poziv "Zelene akcije" niz javnih predavanja o lošim iskustvima sa GMO, a 14. siječnja 2002. imali su i zajednički nastup na konferenciji za tisk s Božom Kovačevićem, ministrom zaštite okoliša.

Početak 2002. godine još uvijek su se mogle čuti optimistične i samouvjerene izjave hrvatskih dužnosnika. Ministar zaštite okoliša i prostornog uređenja tako kaže: "Nisam reagirao na dopis koji mi je upućen iz veleposlanstva SAD-a, jer nije riječ o službenom dokumentu. Naša je unutarnja stvar kakve ćemo zakone donositi. Američka Vlada zastupa interese američke industrije, a na nama je da kao zemlja velike biološke raznolikosti učinimo sve da se ta raznolikost i očuva. Moj je stav da je za razvoj našeg turizma dobro da ostanemo čista zemlja koja nema genetski modificiranu hranu".¹⁰ No takvi su glasovi vremenom postajali sve tiši. Pritisci američke diplomacije u međuvremenu su se proširili i na nevladin sektor. U.S. Agency for International Development (USAID) obustavila je financijsku pomoć ekološkoj udruzi "Zelena akcija" zbog vođenja anti-GMO kampanje.¹¹ Pripremljenom Zakonu o zabrani genetički modificiranih

10 U članku Slavice Lukić "Hrvatski odgovor na američki ultimatum. Vlada unatoč protivljenju SAD-a priprema zakon o zabrani uvoza i upotrebe genetski modificirane hrane", *Globus*, Zagreb, 4.1.2002.

11 U opširnom pismu kojim direktorica misije USAID-a Pamela Lane Baldwin obavještava predsjednicu "Zelene akcije" Jagodu Munić o toj administrativnoj odmazdi doslovce stoji: "Although Green Action's proposal was recommended to USAID for funding, we are unable to concur in the grant. This decision was made after extensive review within USAID and the entire U.S. Embassy of which USAID is a part. We concluded that, notwithstanding Green Action's many positive activities and endeavors, its anti-GMO campaign and the manner in which it has carried out that campaign made it an inappropriate recipient of U.S. Government funds." ("Premda je ponuda Zelene akcije bila preporučena USAID-u za financiranje, nismo u mogućnosti odobriti donaciju. Ova je odluka donesena nakon opsežnog razmatranja unutar USAID-a i čitavog Veleposlanstva SAD, čiji je USAID dio. Zaključili smo da, unatoč mnogim pozitivnim

organizama i proizvoda izgubio se svaki trag, a Vlada je na sjednici 17. listopada 2002. donijela zaključak kojim je zadužila Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja “da u Nacrt prijedloga zakona o zaštiti prirode ugradi odredbe koje će se odnositi na prekogranični prijenos, ograničenu uporabu, provoz, namjerno uvođenje u okoliš genetski modificiranih organizama ili stavljanja proizvoda na tržište”. Istim zaključkom zadužena su i druga ministarstva da pripreme zakonska rješenja za one aspekte GMO-a koji ulaze u djelokrug njihove nadležnosti. Teško je povjerovati da je riječ o slučajnoj podudarnosti, ali tog istog dana američka ambasada u Zagrebu organizirala je okrugli stol o temi “Biotechnology and Food” (“Biotehnologija i hrana”) na kojem je kao specijalni gost ambasade, izlaganjem o bezopasnosti GM-hrane, nastupila Lisa D. Katic, predsjednica firme “K Consulting” sa sjedištem u Washingtonu, D.C., inače predstavljena kao “ekspert za prehranu i biotehnologiju”. Okrugli stol bio je organiziran u strogo kontroliranim uvjetima.¹²

Tranzicijski David nije se uspio othrvati globalizacijskom Golijatu, ali ne, kako bi se moglo pomisliti, zbog disproporcije u veličini i snazi¹³, nego zbog činjenice da su ga tranzicijski, tj. kaotizacijski procesi u međunarodnim odnosima doveli u poziciju “oslabljenog subjekta” i *de facto* pretvorili u objekt međunarodne politike.

» *Zakon o zaštiti prirode.* Nepunu godinu dana nakon kapitulantske odluke Vlade od 17. listopada 2002., hrvatski Sabor donio je 25. rujna 2003. godine Zakon o zaštiti prirode. Temeljna je svrha zakona da uredi „sustav zaštite i cjelovitog očuvanja prirode i njenih vrijednosti“ (čl. 1.), a temeljni njegov apsurd što kao posebnu mjeru „zaštite i cjelovitog očuvanja prirode i njenih vrijednost“ predviđa, regulira i upravo time omogućuje „uvođenje genetski modificiranih organizama okoliš“. U toj se činjenici u punoj jasnoći razotkrila ne samo apsurdnost prethodno opisanih događaja u hrvatskim okvirima nego i apsurdnost svjetskopovijesne situacije u kojoj je priroda svedena na trgovačku kategoriju i u kojoj se fundamentalni odnos čovjeka prema prirodi određuje pravilima WTO-a i podređuje trgovačkim interesima globalizacijskih centara moći.

aktivnostima i nastojanjima Zelene akcije, njezina anti-GMO kampanja i način na koji je ona provodila tu kampanju čine Zelenu akciju neprimjerenim primateljem donacija Vlade SAD.”)

12 Atmosferu na samom skupu, te “stručnost” i “demokracičnost” rasprave oslikao je Marijan Jošt u članku “Može li se Hrvatska suprotstaviti pritisku SAD-a i provesti privremenu zabranu uzgoja GM usjeva i uvoza hrane s GM sastojcima?”, u: Marijan Jošt / Thomas S. Cox, *Intelektualni izazov tehnologije samouništenja. Intellectual Challenge of Self-Destruction Technology*, Ogranak Matice hrvatske, Križevci, 2003., str. 180–182.

13 Hrvatsku je javnost inače ponajviše zbunjivao kontrast “disproporcije u veličini i snazi”, s jedne strane, i visoki rang uvažnosti koji je Hrvatska zadobila u ovoj globalizacijskoj epizodi, s druge strane, što je autorica navedenog članka u tjedniku “Globus” objasnila na slijedeći način: “Čemu je to mala tranzicijska država s četiri milijuna stanovnika izazvala neugodno mrštenje poljoprivredne i trgovačke sile? Hrvatsko tržište samo po sebi nije značajno da bi njegovo ponašanje moglo na bilo koji način uznemiriti Amerikance, ali potez na koji se Hrvatska, početkom 2002., priprema mogao bi biti primjer drugim tranzicijskim zemljama, pa čak i zemljama Europske Unije, koji, postane li masovan, može bitno ugroziti američke izvozne trgovačke interese u ovom dijelu svijeta.”

» *Lošinjska deklaracija o biotičkom suverenitetu (Prilog 3)*. Ta deklaracija, donesena 16. lipnja 2004. u sklopu *3. Lošinjskih dana bioetike*, predstavlja neposrednu intelektualnu reakciju na razbijanje konstitucionalnog sklada i na kaotiziranje bioetičke situacije u Hrvatskoj pod utjecajem vanjskog faktora, ali ona istodobno iz hrvatskog iskustva nastoji izvesti svjetskopovijesne implikacije i stvoriti sasvim novu konceptualnu osnovu za raspravu o problemu genetički modificiranih organizama.

Lošinjskom deklaracijom završeno je ključno poglavlje u hrvatskoj bioetičkoj priči, koje zbog svoje poučnosti i paradigmatškog karaktera zavrijeduje mnogo širu pozornost.

PRILOG 1

APEL ZA ETIČKU I PRAVNU REGULACIJU PRIMJENE GENETSKOG INŽENJERSTVA U PROIZVODNJI I DISTRIBUCIJI HRANE

Mi, filozofi i znanstvenici prirodoslovnog, tehničkog i biotehničkog usmjerenja, liječnici i znanstvenici u području medicinskih znanosti, okupljeni na VII. Međunarodnom skupu *Dani Frane Petrića*, koji se ove godine posebno bavio temom *Izazovi bioetike*, u zajedničkom raspravljanju aktualnih problema u području nove discipline *bioetike*, suglasili smo se o tome da napredak znanosti, pored ostvarenih i obećavajućih učinaka u poboljšanju ljudskog života, istovremeno donosi i velike opasnosti i rizike, kako za budući globalni opstanak života, tako i za vitalne nacionalne interese.

Premda smo na skupu raspravljali veoma široki spektar bioetičkih pitanja, u ovoj prilici željeli bismo ukazati na problem primjene genetskog inženjerstva u proizvodnji i distribuciji ljudske hrane, što se posebno odnosi na hranu modificiranu genetskim postupcima (transgene biljke). Ovo pitanje izdvajamo stoga što je u ovom području izostala odgovarajuća etička i pravna regulacija.

Kao znanstvenici i intelektualci postali smo svjesni moralne odgovornosti, na globalnoj i nacionalnoj razini, za posljedice primjena novih znanstvenih otkrića, te želimo skrenuti pozornost na moguće nesagledive štete za zdravlje ljudi, okoliš i ukupni opstanak, te za nacionalne interese Republike Hrvatske zbog moguće nekontrolirane i neodgovorne primjene još znanstveno nedovoljno verificiranih, a komercijalno već primjenjivih rezultata genetskog inženjerstva u proizvodnji i distribuciji hrane.

Stoga apeliramo:

» da se osnuje Bioetičko povjerenstvo pri Vladi RH, sastavljeno od eminentnih predstavnika znanosti, etičara (filozofa i teologa), te predstavnika javnosti. Pritom bi trebalo obratiti pozornost na to da u povjerenstvu budu osobe visokog stupnja moralne i znanstveno-stručne odgovornosti, a da se u njegov sastav ne uključuju osobe iz onih struktura koje su interesno-komercijalno uključene u proizvodnju i plasman genetski modificiranih (GM) proizvoda;

Na temelju članka 80. Ustava Republike Hrvatske i članka 118. Poslovnika Zastupničkog doma, Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, na 35. sjednici, 27. studenoga 1998. godine, nakon rasprave o Stanju u poljoprivredi Republike Hrvatske, donio je sljedeći

ZAKLJUČAK

18. Obvezuje se Vlada Republike Hrvatske da:

f/ u primjerenom roku predloži mjere sprečavanja posljedica mogućih manipulacija u proizvodnji i prometu genetičkih modificiranih (GM) prehrambenih proizvoda i to:

- osnuje bioetičko povjerenstvo pri Vladi Republike Hrvatske, sastavljeno od eminentnih predstavnika znanosti, etičara (filozofa i teologa) te predstavnika javnosti, pri čemu je bitno da to budu osobe visokog stupnja moralne i znanstvenostručne odgovornosti, koje nisu interesno-komercijalno uključene u proizvodnju i plasman genetičkih modificiranih (GM) proizvoda,

- ovo područje pravno regulira, osigura upravnu kontrolu te zabrani uvoz hrane ili poljoprivrednih proizvoda koji su genetički modificirani ili da se bar uvede obvezatno označavanje da su ti proizvodi ili njihove sastavne supstance genetički modificirani, kako bi građani, odnosno potrošači, ostvarili pravo na izbor hrane, uz zabranu svake sjetve, pa i u pokusne svrhe, takvih genetički modificiranih biljaka;

g/ Kod izrade prethodnih prijedloga neophodno je voditi računa o stvaranju potrebnih preduvjeta za prilagodbu poljoprivrednog sustava s uvjetima i kriterijima Europske unije i WTO.

ZASTUPNIČKI DOM
HRVATSKOGA DRŽAVNOG SABORA

PREDSJEDNIK ZASTUPNIČKOG DOMA
HRVATSKOGA DRŽAVNOG SABORA

zaključnik Vlatko Pavletić

» da se ovo područje pravno regulira , osigura upravna kontrola , te zabrani uvoz hrane i poljoprivrednih proizvoda koji su genetski modificirani ili da se barem uvede obavezno označavanje da su ti proizvodi (ili njihove sastavne supstance) genetski modificirani, kako bi građani, odnosno potrošači ostvarili pravo na izbor hrane. Posebno je potrebno zabraniti svaku sjetvu, pa i u pokusne svrhe, takvih genetski modificiranih biljaka.

U Cresu, 4. rujna 1998.

Sudionici
VII. Međunarodnog simpozija
Dani Frane Petrića

PRILOG 2

III. Lošinjski dani bioetike
14. - 16. lipnja 2004.
Mali Lošinj, Hrvatska

LOŠINJSKA DEKLARACIJA O BIOTIČKOM SUVERENITETU

1. GLOBALIZACIJA

Premda je ideja kozmopolitizma bila razvijena još u staroj Grčkoj i premda je u duhovnoj povijesti Zapada ljudski duh svoju univerzalnu bit konstantno nastojao opredmetiti i potvrditi u zamislama zajedništva ljudskog roda – globalizacija kao realni povijesni proces nastupila je tek u našem vremenu, i to kao nužna posljedica znanstvenotehnološkog napretka.

Globalizacijski procesi nepovratno zahvaćaju sva područja života, imaju različite dimenzije i aspekte, te proiznose različite učinke. Globalizacija se ne odvija s onu stranu egzistencijalnih, društvenih i moralnih suprotnosti dosadašnje povijesti kao što su smisao i besmisao, pravda i nepravda, sloboda i porobljenost, istina i manipulacija, dobro i zlo itd., niti se odvija jednom stranom tih suprotnosti, nego su one, naprotiv, postale izrazitim, pa i zaoštrenim obilježjima globalizacijskih procesa. Stoga je bespredmetno svako opredjeljivanje za i protiv globalizacije.

2. UČINCI GLOBALIZACIJE NA PODRUČJU ŽIVOG I NA PODRUČJU KULTURE

Područje živog (bios) i područje kulture raznorodne su podloge na kojima se zasniva ljudska individualna i društvena egzistencija. U samoj konstituciji ljudskog bića pri-

sutne su kao podvojenost ljudske naravi i djelatne kao antagonizirajući momenti koji stvaraju produktivnu napetost unutar ljudske egzistencije. Glavni globalizacijski tokovi, koji nisu nošeni vizijom svjetskog ethosa, niti idejom svjetskog društva, nego interesima svjetske trgovine i ambicijama svjetske prevlasti, ugrozili su ta heterogena područja na identičan način, poništavajući raznolikost kao njihovu temeljnu strukturu i bitnu značajku.

3. BIODIVERZITET I BIODIVERZITETNA PRAVA

Stoga je nužno područje živog i područje kulture utvrditi kao suverena područja i učiniti ih otpornima prema globalizacijskom niveliranju razlika s heteronomne pozicije trgovačkog interesa i političke prevlasti. Samo iz biotičkog i kulturnog suvereniteta mogu se izvesti biotička i kulturna prava kao suverena prava koja ne podliježu trgovinskim i političkim odnosima i utjecajima. Biodiverzitetna prava odnose se na očuvanje biotičkog i kulturnog nasljeđa, te na zaštitu aktualne konstitucije i egzistencije biotičke i kulturne zajednice.

4. PROŠIRENJE OVLAŠTI POLITIČKOG SUVERENITETA NA PRIRODU

Suverenitet se izvorno odnosi na državnu vlast i označava njen najviši rang. Tvorac pojma suvereniteta (Jean Bodin) utvrdio je ne samo bitne oznake nego i granice suverene vlasti, a kao glavno njeno ograničenje naveo je "Božje i prirodne zakone". Četiri stoljeća kasnije politički suveren je došao u mogućnost da prekorači tako zacrtanu granicu i uzurpira ovlašt odlučivanja o promjeni prirodnog poretka života i uvođenju genetički modificiranih organizama u prirodu. Pritom su temeljne biotičke strukture i moći pretvorene u robu (patenti), a priroda je postala elementom trgovinskog sustava i trgovačkih sporazuma. To je ujedno i najniža točka do koje je čovjek pao u svome odnosu prema prirodi, u kojoj je postao "trgovac prirodom".

5. BIOTIČKI SUVERENITET

Pojam biotičkog suvereniteta izražava autohtonost kao vrhovno i nepovredivo načelo samoodržanja životne zajednice. Budući da je čovjek kao član političke zajednice ujedno i jedini odgovorni član biotičke zajednice, na političku vlast prelazi obveza očuvanja biotičke suverenosti. Politička vlast međutim ne može steći ovlašt mijenjanja ili narušavanja autohtone konstitucije životne zajednice. Autohtonost životne zajednice može biti promijenjena ili narušena nepromišljenim unošenjem alohtonih organizama ili pak svjesnim uvođenjem egzozonih organizama (GMO), odnosno uništavanjem prirodnog okoliša. Uvođenje egzozonih organizama izravno je i svjesno negiranje biotičkog suvereniteta. Tome se protive i bioetički razlozi:

- a) nedogledivost posljedica,
- b) nepovrativost učinaka,
- c) mogućnost katastrofalnih posljedica.

6. POVREDA BIOTIČKE SUVERENOSTI – SLUČAJ HRVATSKA

Zakon o zaštiti prirode, koji je Hrvatski sabor donio 25. rujna 2003., u odredbama koje se odnose na ograničenu uporabu GMO-a i na uvođenje GMO-a u okoliš, predstavlja zadiranje političke vlasti u suverena prava biotičke zajednice i povredu biotičkog suvereniteta. Čini se da je tim odredbama narušen čak i politički suverenitet, jer su one donesene pod pritiskom međunarodnih centara političke i trgovačke moći. A sama činjenica da su se one našle u Zakonu o zaštiti prirode, kojim se “uređuje sustav zaštite i cjelovitog očuvanja prirode i njenih vrijednosti” (čl. 1), izraz je političke manipulacije i predstavlja poseban paradoks.

Navedene odredbe svjedoče o dramatičnoj promjeni stava političke vlasti prema prirodi i problemu života uopće, što se prvenstveno očituje u dva elementa:

- u probijanju mentalne barijere koja je u društvenoj svijesti stvorena protiv uvođenja GMO-a u prirodu i u prehranu,
- u napuštanju bioetičkog pristupa koji je na državnoj razinu bio uspostavljen zaključcima Hrvatskog sabora od 27. studenoga 1998., te odlukom Vlade Republike Hrvatske o osnivanju Bioetičkog povjerenstva za praćenje genetski modificiranih organizama.

Na temelju izloženog tražimo:

- da se u Zakonu o zaštiti prirode ponište sve odredbe koje se odnose na ograničenu uporabu GMO-a i na puštanje GMO-a u okoliš,
- da se u odnosu prema prirodi i ukupnoj problematici života primjenjuje bioetički pristup, te da se u tom području ponovno formiraju bioetička povjerenstva u skladu s temeljnim bioetičkim zasadama,
- da se Hrvatska odupre međunarodnim pritiscima u obrani biotičkog suvereniteta, da pritom potraži saveznike u međunarodnoj zajednici i krugovima civilnog društva, te pokrene inicijativu za uvođenje načela i instituta biotičkog suvereniteta u međunarodnopravni poredak.

Sudionici okruglog stola
“GMO i biotički suverenitet”

U Malom Lošinj, 16. lipnja 2004.